

Львівський національний університет імені Івана Франка

КУХАР

Олег Володимирович

УДК [338.242.4: 330.341.42] (477)

**ДЕРЖАВНИЙ СЕКТОР В УМОВАХ
РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 08.01.01 – економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Львів - 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економічної теорії Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат економічних наук, доцент
Цимбал Людмила Леонідівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри економічної теорії.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Трубич Степан Юрійович,
Тернопільська академія народного господарства,
професор кафедри економічної теорії;

кандидат економічних наук, доцент
Найдіна Людмила Григорівна,
Український державний лісотехнічний університет,
доцент кафедри економічної теорії.

Провідна установа – Київський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України, кафедра політекономії обліково-економічних факультетів.

Захист дисертації відбудеться “ 5 ” травня 2004 р. о 13-30 год.

на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.01
у Львівському національному університеті імені Івана Франка,
м. Львів, пр. Свободи, 18, аудиторія 115.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий “ 2 ” квітня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради _____ Панчишин С.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ринкова трансформація вітчизняної економіки полягає у системному реформуванні моделі її розвитку. Необхідність реформування зумовлена низькою економічною ефективністю командної моделі, яка склалася в Україні у 1930-ті роки. Характерною рисою цієї моделі були надмірні масштаби та необґрунтовано завищена роль державного сектора економіки (ДСЕ). Підпорядкування суспільно-економічного розвитку головно політичним цілям призвело до абсолютної монополії держави в економіці та утворення гіпертрофованого ДСЕ, який блокував “невидиму руку” ринку. У цьому полягала головна причина невдач командної системи, що неминуче спонукала до безальтернативного вибору на користь сучасної моделі ринкової економіки.

Невід’ємною складовою розбудови нової моделі вітчизняної економіки є реформування державного сектора, що передбачає переоцінку його ролі та кардинальні зміни економічних цілей, масштабів, форм та методів функціонування. Проте початковий етап реформування ДСЕ в Україні (1990-ті рр.) відзначався переважно формальним підходом і відсутністю цілісної концепції реформ, а відтак послідовності та узгодженості окремих заходів. Це призвело, поряд з іншими чинниками, до тривалого і глибокого трансформаційного спаду, зменшення інституційного потенціалу та ефективності державного сектора, зниження довіри економічних суб’єктів до державних інститутів загалом, що підриває підвалини національної безпеки України.

Незважаючи на певну макроекономічну стабілізацію, чимало проблем розвитку вітчизняної економіки досі не одержали належного теоретичного вивчення та практичного вирішення. Без наукового аналізу теоретичних та практичних проблем його функціонування неможливе подальше реформування та підвищення ефективності державного сектора, забезпечення на цій основі сталого зростання економіки України.

Проблеми визначення мети, завдань, форм, інструментів, масштабів та механізмів функціонування ДСЕ актуальні не лише для України. Вони притаманні будь-якій країні і мають перманентний характер. Це пояснює постійний та глибокий інтерес до цих проблем з боку науковців, передовсім класиків економічної науки – В.Петі, А.Сміта, Д.Рікардо, С.Сімонді, К.Маркса, К.Менгера, Л.Вальраса, М.Туган-Барановського, А.Маршала.

Утім, лише у працях дослідників ХХ ст. – Дж.М.Кейнса, Дж.Гікса, Е.Хансена, Р.Гарода, П.Семюелсона, Е.Аткінсона, Дж.Стігліца, Р.Масгрейва, Дж.Гелбрейта, Д.Норта, А.Мюлера-Армака, М.Фрідмана, Дж.Б’юкенена та ін. – ДСЕ почав розглядатися як ключова макроекономічна одиниця. Відтак державний сектор став одним з головних агрегатів національної економіки.

ДСЕ має конкретно-історичний характер, а його розвиток залежить від численних екстернальних та інтернальних чинників. Це унеможливорює розробку сталої, уніфікованої

моделі державного сектора сучасної економіки та обґрунтування чітких його оптимальних кількісних та якісних параметрів. З іншого боку, переоцінка економічної ролі та необхідність реформування державного сектора в умовах ринкової трансформації економіки України відкриває нові, поки що не достатньо досліджені, аспекти його функціонування. Так, доцільність і глибина приватизації, механізм здійснення структурної та адміністративної реформ виступають об'єктами гострих дискусій на науковому і політичному рівнях.

Вивченню закономірностей ДСЕ у перехідній економіці присвячено чимало праць вітчизняних економістів – С.Білої, С.Біляцького, І.Галиці, Ю.Гришана, С.Давимуки, М.Долішнього, Я.Жаліло, М.Крупки, І.Лукінова, І.Михасюка, С.Наливайченко, М.Павловського, В.Савченка, Є.Ставровського, С.Трубича, Л.Цимбал, А.Чухно та інших. Різні аспекти функціонування державного сектора в умовах ринкової трансформації національної економіки досліджуються у працях зарубіжних вчених – Є.Балацького, Л.Бальцеровича, О.Канова, Я.Корнаї, А.Лівшица, В.Попова, Н.Симонія, В.Танзі, Л.Ходова, Л.Якобсона та ін.

У наукових джерелах питання, пов'язані з функціонуванням державного сектора, здебільшого висвітлюються і дискутуються на сторінках вітчизняних та зарубіжних періодичних видань, у звітах міжнародних інституцій, збірниках наукових праць, матеріалах “круглих столів” та науково-практичних конференцій, інтернет-сайтах науково-дослідних установ тощо.

Водночас чимало аспектів цієї складної та багатогранної проблеми ще не проаналізовано належним чином. Зокрема відсутній кількісний та якісний аналіз результатів реформування державного сектора упродовж усього періоду ринкової трансформації вітчизняної економіки. Недостатньо обґрунтовано концептуальні засади розбудови вітчизняної моделі ДСЕ. Багато положень є суперечливими та дискусійними. Усе це обумовило вибір теми дисертаційного дослідження, обґрунтування його мети, визначення завдань, об'єкта і предмета дослідження, логіку викладення матеріалу.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення моделі державного сектора сучасної економіки та обґрунтування практичних рекомендацій щодо її формування в Україні. При цьому головна увага у дисертаційному дослідженні зосереджена на інституційних аспектах ДСЕ.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації поставлено такі завдання:

- ✓ дослідити сутність поняття “державний сектор економіки”, його завдання, функції та роль у сучасній економіці;
- ✓ розглянути інструментарій для дослідження кількісних та якісних параметрів функціонування ДСЕ;

✓ простежити еволюцію поглядів представників різних економічних шкіл та напрямів економічної науки щодо економічної ролі державного сектора та форм його економічної активності;

✓ проаналізувати етапи розвитку ДСЕ в розвинутих країнах у ХХ ст., виявити його основні тенденції;

✓ дослідити головні передумови та проблеми реформування державного сектора вітчизняної економіки;

✓ обґрунтувати концептуальні засади реформування державного сектора економіки України;

✓ запропонувати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності вітчизняної моделі ДСЕ.

Окреслені завдання лягли в основу структурної побудови дисертації.

Предметом дисертаційного дослідження виступають закономірності функціонування державного сектора у сучасній економіці та його особливості в Україні.

Об'єктом дослідження є державний сектор як цілісний суб'єкт вітчизняної економіки і водночас як один з об'єктів державного регулювання.

Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження стала система економічних законів, принципів та прийомів аналізу, поширених у сучасній макроекономічній науці.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на системному підході до вивчення економічної ролі державного сектора. Для вирішення поставлених у роботі завдань використані різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема економічне моделювання, методи аналізу і синтезу, статистичні методи зіставлень та групувань, динамічних порівнянь, табличний і графічний методи, параметричний аналіз.

Інформаційною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних економістів, офіційні статистичні матеріали, звіти міжнародних та вітчизняних державних інституцій, законодавчі та нормативні акти, що регулюють діяльність інституційних одиниць ДСЕ в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів. До основних наукових результатів, що становлять особистий здобуток дисертанта і виносяться на захист, належать такі:

✓ уперше на рівні дисертаційного дослідження здійснено комплексний макроекономічний аналіз державного сектора в умовах ринкової трансформації вітчизняної економіки;

✓ уточнено методику обчислення обсягу державних витрат, яка адекватніше відображає кількісні параметри державного сектора, що дозволяє здійснювати ґрунтовніші міжнародні зіставлення;

✓ виявлено якісні зміни у функціонуванні державного сектора в розвинутих країнах, які відображають еволюцію його моделі у сучасній економіці і які необхідно враховувати у процесі реформування державного сектора вітчизняної економіки;

✓ проаналізовано стан та наявні проблеми процесу реформування державного сектора у перехідній економіці України, що дозволило показати причини його низької економічної ефективності;

✓ обґрунтовано концептуальні засади реформування державного сектора вітчизняної економіки, що дало змогу запропонувати низку практичних рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

Теоретична значимість роботи полягає у поглибленні наукового аналізу сутності, економічної ролі та параметрів державного сектора в сучасній економіці.

Практичне значення дослідження полягає у обґрунтуванні концептуальних засад реформування ДСЕ та напрямків підвищення ефективності його функціонування в Україні.

Отримані теоретичні положення, нові методичні підходи і результати можуть бути використані у процесі розроблення та викладання курсів економічних дисциплін, підготовки навчальних посібників з економічної теорії, теорії державного сектора та державного регулювання економіки.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались та отримали схвальні відзиви на Міжнародній науковій студентсько-аспірантській конференції “Економічна система України: європейський вибір” (Львів, 3-5 травня 2000р.), Міжнародній науковій студентсько-аспірантській конференції “Україна в XXI ст.: формування економічної системи” (Львів, 3-5 травня 2001р.), Всеукраїнській науково-методичній конференції “Формування нової парадигми економічної теорії в Україні” (Львів, 23-24 листопада 2001р.), Звітній науковій конференції університету за 2001 рік (Львів, 12 лютого 2002р.), Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції “Актуальні проблеми формування економічної системи України” (Львів, 16-17 травня 2002р.), Міжнародній науковій студентсько-аспірантській конференції “Економіка пострадянських країн: стан та перспективи розвитку” (Львів, 7-8 травня 2003р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 11 наукових праць: розділ монографії “Економіка України: десять років реформ” за ред. З.Ватаманюка та С.Панчишина (Львів, 2001р.), 6 статей у фахових наукових виданнях, що визнаються положенням ВАК України, 4 статті у матеріалах конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 8 таблиць, 12 рисунків та 10

додатків. Основний зміст роботи викладено на 181 сторінці машинописного тексту. Список використаних джерел налічує 265 найменувань.

Дисертація має таку структуру:

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи аналізу державного сектора економіки

1.1. Сутність та функції державного сектора економіки

1.2. Інструментарій дослідження параметрів державного сектора економіки

1.3. Еволюція поглядів на економічну роль державного сектор

1.4. Розвиток державного сектора в розвинутих країнах у ХХ столітті

1.5. Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. Реформування державного сектора в перехідній економіці України

2.1. Реформування державного сектора як складова ринкової трансформації вітчизняної економіки

2.2. Концептуальні засади реформування державного сектора економіки України

2.3. Проблеми і перспективи підвищення ефективності державного сектора вітчизняної економіки

2.4. Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, мету, предмет та об'єкт дослідження, теоретико-методологічну базу, теоретичне та практичне значення роботи, її наукову новизну.

У першому розділі дисертаційного дослідження – **“Теоретико-методологічні основи аналізу державного сектора економіки”** – розглянуто сутність, завдання та функції ДСЕ. Визначено економічну роль державного сектора у сучасній економіці та її особливості у перехідній економіці. Досліджено інструментарій оцінки кількісних та якісних параметрів державного сектора. Окрім того, проведено історичний аналіз місця та економічної ролі державного сектора крізь призму поглядів представників основних шкіл і напрямів економічної науки.

У *першому параграфі* з'ясовано основні підходи до визначення сутності поняття “державний сектор економіки”. Виявлено, що відмінності у тлумаченні цього поняття є головною причиною істотних розбіжностей серед науковців у визначенні економічної ролі

державного сектора, його кількісних та якісних параметрів. Дисертант запропонував визначення поняття “державний сектор економіки”, що відображає його взаємозв’язок з такими категоріями економічної теорії як “державна власність”, “державне регулювання економіки” та “уряд”.

Відповідно до запропонованого тлумачення сутності державного сектора та методики, що схематично відображає рис. 1, дисертант розглядає модель державного сектора сучасної економіки, яка містить його основні інституційні характеристики.

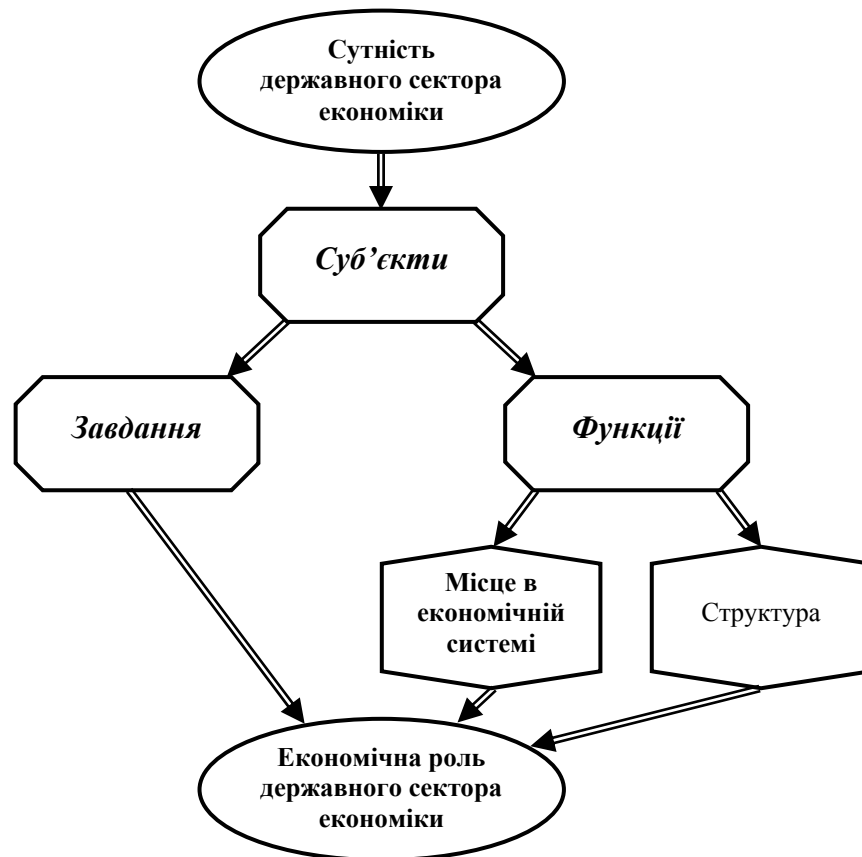

Рис. 1. Теоретична модель аналізу державного сектора економіки.

Дисертант відзначає, що суб'єктами (інституційними одиницями) ДСЕ є підприємства, установи та організації, діяльність яких безпосередньо забезпечують державні органи управління, і які перебувають у повній або частковій власності держави й функціонують з метою отримання прибутку або соціального ефекту та розв’язання загальнонаціональних або регіональних соціально-економічних проблем.

Далі у дисертації показано завдання, що їх покликаний виконувати державний сектор у сучасній економіці:

- ✓ забезпечення правових основ функціонування економіки, конституційних прав та свобод населення;
- ✓ сприяння досягненню країною соціально-економічної стабільності та високої ефективності національної економіки;
- ✓ забезпечення належного рівня національної безпеки країни;
- ✓ регулювання зовнішніх ефектів та “гідних потреб”;
- ✓ стимулювання науково-технічного прогресу;
- ✓ соціально-економічне програмування та планування основних параметрів розвитку національної економіки.

Автор виходить з того, що виконання зазначених завдань здійснюється через механізм державного підприємництва та державного регулювання, які є головними функціями ДСЕ. Співвідношення між цими функціями та ступінь їх впливу на національну економіку дисертант пропонує визначати через ендогенні та екзогенні чинники.

Економічна роль державного сектора у сучасній економіці, як показано у дисертації, полягає у максимально повному та якісному забезпеченні суспільства громадськими благами і виявляє тенденцію до зростання. Далі дисертант акцентує увагу на істотних відмінностях економічної ролі державного сектора в умовах ринкової трансформації економіки порівняно зі сталою змішаною економікою, що пояснюється необхідністю виконання низки додаткових тимчасових завдань.

У *другому параграфі* реферованого розділу автор аналізує показники, які адекватно відображають параметри ДСЕ і можуть бути достовірно обчисленими на основі наявних статистичних даних. Кількісні параметри державного сектора найчастіше визначають за допомогою показника “рівень державних видатків” – відношення обсягу державних видатків до ВВП. Автор наголошує на необхідності розмежування показників “рівень державних видатків” та “рівень державних витрат”. Обсяг державних витрат в національній економіці дисертант пропонує обчислювати додаванням:

- ✓ урядових видатків (видатків державного бюджету);
- ✓ чистих операційних видатків центрального банку та інших державних фінансових установ (в тому числі фондів), що фінансуються із власних джерел;
- ✓ чистих операційних витрат державних підприємств та акціонерних товариств, контрольний пакет акцій яких перебуває у державній власності.

У дисертації показано, що практична оцінка обсягу та рівня державних витрат за наведеною методикою для міждержавного порівняння та встановлення критеріїв оптимуму можлива не завжди унаслідок істотних відмінностей у законодавстві та формах статистичної звітності різних країн. Тому автор обґрунтовує необхідність розроблення інших кількісних показників або переходу до оцінки якісних показників функціонування ДСЕ, які дозволяють

судити про надання громадських товарів і послуг, створення правил та інститутів, що сприяють підвищенню добробуту населення.

Головним якісним параметром функціонування державного сектора, на думку дисертанта, є суспільна ефективність, яку варто оцінювати з урахуванням рівня забезпечення населення громадськими благами, інституційного потенціалу державного сектора, фінансового стану уряду, індексу економічної свободи, індексу споживчих настроїв, рівня добробуту населення, ступеня довіри економічних суб'єктів до влади тощо. Оскільки визначення цих показників має здебільшого суб'єктивний характер, у дисертації зроблено висновок про відсутність чітких оптимальних кількісних та якісних параметрів державного сектора у сучасній змішаній економіці, досягнення яких має стати цільовою функцією реформування ДСЕ в Україні.

У *третьому параграфі* першого розділу розглянуто еволюцію поглядів представників різних економічних шкіл на економічну роль державного сектора. Автор показує, що меркантилісти (зокрема Т.Мен, Дж.Лок, Р.Кантильйон) уперше акцентували на необхідності активної участі державного сектора у національній економіці, але пов'язували її лише із стимулюванням експорту та стримуванням імпорту задля досягнення країною активного торговельного балансу.

Представники ж класичної школи економічної теорії (В.Петі, А.Сміт та Д.Рікардо) заперечували активну роль державного сектора та бачили її зміст у підтриманні правопорядку та виконанні певних загальноекономічних функцій. Регулятором економіки класики уважали виключно ринковий механізм, що здатний забезпечувати реалізацію й узгодження індивідуальних та національних інтересів.

Адепти марксистської теорії обстоюють безальтернативність перетворення приватних, передовсім великих, підприємств у державні, а ринкової економіки в цілому – у планову економіку. У такій економічній системі державному сектору відводилася вирішальна роль щодо розподілу ресурсів, виробництва та розподілу благ, перерозподілу доходів та ціноутворення на національному ринку.

Активну роль ДСЕ обґрунтовують й представники кейнсіанської школи (Дж.Кейнс, Р.Гарод, Д.Гікс, Е.Хансен, П.Семюелсон та ін.). Утім вони вбачають її зміст головно у опосередкованому впливові державного сектора на сукупний попит (передовсім приватні інвестиції) за допомогою фіскальної політики.

Представники інституційного напряму економічної думки ХХ ст. (Т.Веблен, Дж.Комонс, В.Мітчел, Дж.Гобсон, Дж.Гелбрейт та ін.) обґрунтовують високу економічну роль державного сектора унаслідок необхідності соціального контролю через державне регулювання економіки та врахування впливу на економічне зростання наявних соціальних відносин.

Дисертант акцентує увагу на тому, що представники усіх неокласичних шкіл захищають принципи саморегулювання ринку, а відтак необхідність обмеженого державного регулювання економіки, що має зосереджуватися на захисті конкуренції, забезпеченні певних соціальних гарантій тощо.

Виявлені істотні відмінності у визначенні економічної ролі державного сектора представниками різних шкіл автор пояснює змінами реальних умов господарювання, які впливали на формування наукових концепцій дослідників певної історичної доби. Відтак, дисертант наголошує на неможливості використання “у чистому вигляді” рецептів жодної з розглянутих теорій в умовах ринкової трансформації економіки України.

Аналогічний висновок дисертант формулює й унаслідок аналізу та узагальнення досвіду функціонування державного сектора в розвинутих країнах у ХХ ст. Упродовж ХХ ст., особливо у його другій половині, простежувалося зростання масштабів та розвиток форм економічної активності державного сектора унаслідок збільшення та ускладнення кола його завдань. Водночас функціонування ДСЕ у різних країнах відзначалося істотними особливостями, які зрештою сприяли формуванню специфічних національних моделей змішаної економіки. Наприкінці ХХ ст. намітилася тенденція до зменшення розмірів ДСЕ, зокрема унаслідок приватизації державних підприємств або продажу державних часток у статутному фонді корпорацій. Особливо істотні масштаби перетворень у країнах Центральної та Східної Європи, де унаслідок ринкової трансформації економіки економічна роль державного сектора докорінно змінюється. Автор стверджує, що досвід цих країн необхідно враховувати у процесі розроблення національної моделі ДСЕ в Україні.

У другому розділі дисертаційного дослідження – **“Реформування державного сектора в перехідній економіці України”** – дисертант обґрунтовує необхідність і перспективи реформування державного сектора в умовах ринкової трансформації економіки України. На підставі емпіричних спостережень автор проаналізувавши стан та проблеми цього процесу, здійснено порівняльний аналіз з іншими перехідними економіками та обґрунтовано концептуальні засади реформування державного сектора національної економіки, практичні рекомендації щодо підвищення його ефективності в Україні.

У *першому параграфі* даного розділу виявлено головні причини низької ефективності державного сектора у централізовано-плановій економіці, що спричинили необхідність реформування державного сектора як невід’ємної складової ринкової трансформації національної економіки. Дисертант з’ясовує головні чинники, що ускладнили початковий етап реформування ДСЕ України та економіки в цілому після здобуття незалежності:

✓ відсутність чітко сформульованої мети, цілісної стратегії та концепції реформування ДСЕ;

✓ вибір кінцевої макроекономічної моделі, що справив безпосередній вплив на механізм реформування ДСЕ та пріоритетність соціальної сфери при реалізації економічної реформи;

✓ відмінності у вихідних умовах порівняно з іншими перехідними економіками;

✓ суспільно-політична неоднорідність та незавершеність формування політичної нації;

✓ різкий і неочікуваний перехід від надзвичайно низьких цін на енергоносії до цін світового (і навіть вищого) рівня при цілковитій залежності від їх імпорту з Росії та Туркменистану.

На основі аналізу наявних результатів реформування ДСЕ в Україні дисертант обґрунтовує низку висновків.

По-перше, у 1992-2002 рр. істотно скоротилися масштаби державного сектора економіки України, про що засвідчує динаміка інтегрального коефіцієнта масштабу ДСЕ (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка розміру державного сектора економіки України

*у 1992-2002 рр., %**

Роки	×āñòèà ĀÑĀ ó ê³ëüéñò³ ĩðàõ³áíèè³â	Частка ДСЕ у загальній кількості підприємств	Частка ДСЕ в обсязі виробництва	Інтегральний коефіцієнт масштабу ДСЕ**
1992	77,6	70,2	81,8	76,5
1993	74,4	62,4	69,6	68,8
1994	64,8	53,1	62,2	60,0
1995	50,1	41,6	51,4	47,7
1996	40,2	28,8	40,6	36,5
1997	36,8	24,3	34,7	31,9
1998	32,2	16,3	30,5	26,3
1999	28,7	15,1	28,6	24,1
2000	26,3	15,1	20,9	20,8
2001	25,4	14,1	18,3	19,3
2002	23,3	8,8	17,7	16,6

* Обчислено за даними Статистичних щорічників України за 1992-2002 рр.

** Цей показник обчислюють як середнє арифметичне трьох питомих показників: частки чисельності зайнятих, частки чисельності підприємств та частки обсягу виробництва підприємств ДСЕ.

При цьому найвищими темпами зменшувалась частка державного сектора у загальній кількості підприємств (майже у 8 разів), а найнижчими – частка державного сектора у кількості працівників (у 3,3 рази)¹. Автор пояснює таку ситуацію насамперед наслідками приватизації в Україні, – на 1 червня 2003 р. форму власності змінили 87329 об’єктів, при цьому найінтенсивніше роздержавлення здійснювалося у 1995-1996 рр. (16215 та 19465 об’єктів відповідно).

По-друге, незважаючи на високий рівень затратності вітчизняної економіки, підприємства державного сектора у 1996 р. та у 1998-2000 рр. мали нижчий рівень витрат на одиницю продукції порівняно з недержавним сектором (рис. 2), що засвідчує про можливість економічно ефективного державного підприємництва.

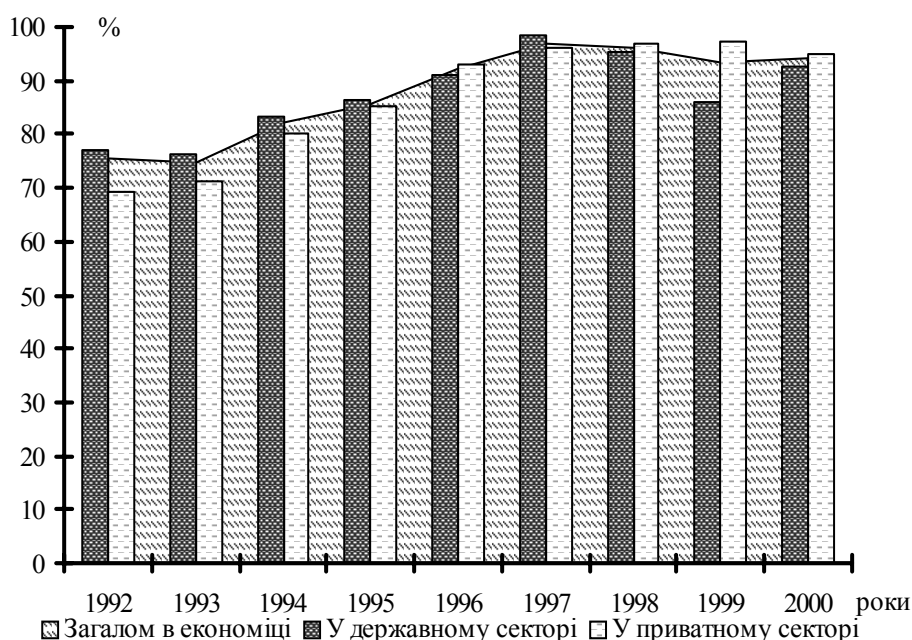

Рис. 2. Динаміка витрат на одиницю продукції в Україні у 1992-2000 рр.

Джерело: Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році”. – с. 230.

Окрім того, ДСЕ в Україні залишається вагомим реципієнтом інвестицій (частка валових інвестицій у основний капітал підприємств державної форми власності в 1992-2000 рр. коливалася від 44,9% до 72,8%).

¹ Оцінка внаслідок недоступності статистичних даних є неповною, оскільки вона враховує результати діяльності лише промислових підприємств без урахування об’єктів комунальної власності, акціонерних товариств, контрольний пакет акцій яких належить державі, малих підприємств та фізичних осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю.

Дисертант визнає, що реальність отриманих результатів певною мірою сумнівна, оскільки наявна в Україні фактологічна база не дозволяє чітко розмежувати підприємства державного та приватного секторів економіки. До того ж, дані офіційної статистики необхідно враховувати у аналітичних цілях зі значною похибкою на обсяги виробництва легальної складової тіньового сектора, що містить чимало приватних підприємств. Відтак, незаперечними автор вважає лише показники чисельності підприємств, що змінили форму власності. Вони засвідчують про тенденцію до поступового зменшення розміру ДСЕ на користь приватного.

Водночас на підставі реальних фактів у дисертації стверджується, що кількісні показники приватизації не можна розглядати як індикатори підвищення ефективності ДСЕ. Ситуація ускладнюється й через численні помилки, допущені у процесі реформування державного сектора вітчизняної економіки.

Для усунення істотних слабих функціонування ДСЕ в Україні у *другому параграфі* реферованого розділу автор обґрунтовує низку концептуальних засад його подальшого реформування. З цією метою насамперед пропонується чітке визначення об'єкта реформування, його основних параметрів, мети та засобів реформування.

Об'єктом реформування, на думку дисертанта, виступає сукупність інституційних одиниць ДСЕ, система управління ними та взаємовідносини з інституційними одиницями інших секторів національної економіки.

Метою реформування державного сектора є розбудова національної моделі ДСЕ, адекватної сучасній змішаній економіці, історичним, культурним особливостям країни, ментальності суспільства.

Для досягнення поставленої мети автор обґрунтовує необхідність використання системи таких взаємопов'язаних засобів:

- ✓ приватизація;
- ✓ реструктуризація підприємств;
- ✓ ліквідація об'єктів;
- ✓ націоналізація підприємств (часток акціонерної власності);
- ✓ створення нових інституційних одиниць;
- ✓ підвищення мотивації праці передовсім у сфері державного підприємництва;
- ✓ адміністративна реформа системи державного управління (децентралізація управління, вдосконалення організаційних структур, підвищення персональної відповідальності, підвищення ефективності державних фінансів);
- ✓ застосування механізмів ринкового типу (контрактні відносини, ринкове тестування, квазіринкові відносини);
- ✓ розвиток недержавних неприбуткових організацій;

- ✓ запровадження новітніх інформаційних технологій в управлінні.

Разом з тим, вагоме значення має здійснення низки додаткових заходів, необхідність яких обстоюють вітчизняні науковці та практики. Ці заходи, обґрунтовані у *третьому параграфі* реферованого розділу, автор згрупує за такими основними напрямками:

- ➔ закріплення інституційних основ національної моделі ДСЕ;
- ➔ послідовне вирішення наявних проблем функціонування державного сектора вітчизняної економіки;
- ➔ створення сприятливих передумов для подальшого розвитку ДСЕ України.

Дисертант стверджує, що закріплення інституційних основ національної моделі ДСЕ виступає невідкладною передумовою узгодження окремих кроків щодо його реформування та подальшого розвитку. Автор пояснює це наявністю критичного розриву між економічними та інституційними реформами, що в умовах перехідної економіки відіграють головну роль в економічній політиці.

У вітчизняному законодавстві відсутнє законодавче визначення поняття “державний сектор економіки”, що породжує численні розбіжності в його тлумаченні представниками державної влади та науковцями, а відтак й підходів до оцінки кількісних та якісних параметрів державного сектора. Крім того, досі не визначена на законодавчому рівні та практично не регулюється державою система управління ДСЕ. Відтак, цілком назрілою необхідністю, як показує автор, є прийняття низки законів, передовсім закону “Про державний сектор економіки України”, положення якого мають юридично закріпити:

- ✓ сутність поняття “державний сектор економіки” та суміжних із ним понять;
- ✓ ідентифікаційні критерії інституційних одиниць державного сектора національної економіки у відповідності з методикою Системи УФС;
- ✓ механізми створення, реєстрації та ліквідації інституційних одиниць ДСЕ;
- ✓ принципи та цілі функціонування інституційних одиниць ДСЕ;
- ✓ принципи та суб’єкти управління інституційними одиницями державного сектора, їх повноваження;
- ✓ персоніфіковані джерела фінансування інституційних одиниць ДСЕ;
- ✓ форми та механізм реалізації державної підтримки інституційних одиниць ДСЕ;
- ✓ державний орган, уповноважений здійснювати моніторинг об’єктів ДСЕ України.

Підвищення ефективності державного сектора вітчизняної економіки дисертант значною мірою пов’язує із належним розв’язанням наявних проблем у його функціонуванні, передовсім шляхом:

- ✓ приведення функцій та завдань ДСЕ у відповідність до його потенціалу;
- ✓ підвищення керованості державним сектором при одночасній деполітизації господарської діяльності держави;

- ✓ удосконалення механізму прийняття управлінських рішень, системи оцінки, контролю та відповідальності керівництва державних підприємств і установ;
- ✓ підвищення гнучкості ДСЕ та посилення його соціальної орієнтованості;
- ✓ удосконалення системи фінансового контролю на всіх рівнях державної влади;
- ✓ активізація процесу корпоратизації великих, зокрема стратегічних, підприємств, підвищення ефективності корпоративного управління;
- ✓ створення ефективних вертикально інтегрованих структур;
- ✓ удосконалення процедури банкрутства державних підприємств, забезпечення її прозорості та оперативності;
- ✓ орієнтація попиту інституційних одиниць ДСЕ на внутрішній ринок;
- ✓ посилення заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією в державних структурах.

Важливим напрямом підвищення ефективності ДСЕ в Україні, на думку дисертанта, є створення сприятливих умов для його подальшого розвитку з урахуванням інтересів окремих регіонів, галузей та сфер економіки. Тому у дисертації акцентовано на необхідності створення сприятливого макроекономічного середовища, що забезпечує високу ефективність функціонування національної економіки і, зокрема, її державного сектора. Головні з них, як вважає автор, є такі:

- ✓ поглиблення інституційних перетворень, удосконалення правової системи, забезпечення її адекватності сучасному стану та перспективам розвитку економічних відносин;
 - ✓ удосконалення галузевої, відтворювальної, технологічної структури та структури ВВП, прогресивність якої впливає на усі інші структури економічної системи;
 - ✓ здійснення технологічної та структурної модернізації галузей економіки (передовсім стратегічних) і сфер діяльності з урахуванням наукомістких напрямів економічного прогресу;
- удосконалення розподілу доходів між секторами національної економіки;
- ✓ активізація інвестиційної політики шляхом мобілізації головно внутрішніх інвестицій та спрямування їх на реалізацію пріоритетних програм;
 - ✓ здійснення активної конкурентної політики держави на мікро- та макроекономічному рівні;
 - ✓ завершення податкової реформи та стабілізація податкового законодавства;
 - ✓ завершення бюджетної реформи та підвищення ефективності бюджетної політики;
 - ✓ зниження рівня інтенсивності антиінфляційної політики;
 - ✓ вирішення проблем енергетичної незалежності;
 - ✓ прискорений розвиток первинного і вторинного фондових ринків та їх спеціалізованих інститутів;

- ✓ істотне збільшення капіталовкладень у людський капітал;
- ✓ вигідне використання Україною власного геостратегічного місця і ролі в умовах глобалізації.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дисертація містить теоретичний аналіз і нове вирішення актуальної наукової проблеми – державний сектор в умовах ринкової трансформації економіки України, що виявляється у розробленні теоретичних та практичних рекомендацій щодо реформування державного сектора вітчизняної економіки з метою підвищення його ефективності.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

1. Майже три чверті століття в Україні існувала централізовано-планова економіка, характерною рисою якої був суспільно неефективний і гіпертрофований державний сектор. Низка спроб модернізації та реформування ДСЕ в межах цієї моделі не принесла очікуваних результатів, що обумовило необхідність системної ринкової трансформації та розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Невід’ємною складовою ринкової трансформації виступає реформування державного сектора економіки – системні кількісні та якісні перетворення, спрямовані на зміну моделі ДСЕ та формування нових механізмів його функціонування. Реформування державного сектора в Україні має стратегічний характер, оскільки здійснюється на тлі зміни суспільного ладу та політичної системи, що вимагає створення принципово нової системи державного управління.

2. Успішність реформування ДСЕ України залежить головно від таких чинників:

- ➔ наявність цілісної та дієвої моделі державного сектора сучасної змішаної економіки, формування якої є метою реформування державного сектора вітчизняної економіки;
- ➔ врахування загальносвітових тенденцій практичного розвитку ДСЕ;
- ➔ врахування особливостей перехідного періоду та національних умов суспільно-економічного розвитку країни;
- ➔ розроблення адекватної теоретичної концепції та системи практичних засобів реформування державного сектора вітчизняної економіки;
- ➔ забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування національної моделі державного сектора.

3. Аналізу моделі державного сектора сучасної економіки присвячено чимало наукових досліджень представників різних економічних шкіл. Проте їх результати мають частковий, а подекуди й суперечливий характер, зокрема з приводу визначення сутності поняття “державний сектор економіки”, його оптимальних кількісних та якісних параметрів. Відтак,

дисертантом запропоновано власне бачення моделі державного сектора, що визначає його сутність, завдання та функції, а також місце і роль у сучасній змішаній економіці. Запропонована у дисертації модель є узагальненою, оскільки відображає лише основні риси елементів, що її формують. Водночас вона не може бути абсолютно усталеною та уніфікованою, на що вказують результати дослідження практичного розвитку ДСЕ у XX ст. у різних країнах світу.

4. Урахування світового досвіду обумовлює необхідність побудови в Україні власної національної моделі державного сектора в умовах ринкової трансформації вітчизняної економіки. Концептуальною основою цієї моделі має стати визнання економічної ролі державного сектора як головного представника і гаранта національних інтересів, ініціатора й локомотива інституційних перетворень, системної трансформації та економічного зростання.

5. Необхідність розроблення та побудови національної моделі ДСЕ впливає також із унікальних особливостей суспільно-економічного розвитку України. Вони обумовлюють неадекватність і фактичну приреченість вибору неоліберальної моделі та концепції Вашингтонського консенсусу, що не враховує істотних нерівномірностей у розвитку окремих національних економік. В умовах ринкової трансформації національна модель ДСЕ має, з одного боку, містити основні риси моделі державного сектора сучасної змішаної економіки, а з іншого, – враховувати особливості перехідної економіки країни. Реформування державного сектора в сучасних умовах має поєднати дві взаємопов'язані складові: побудову нової моделі державного сектора та її адаптацію до наявних умов суспільного розвитку, як неодмінну передумову ефективного функціонування державного сектора та вітчизняної економіки в цілому.

6. Для реалізації першої складової необхідно обґрунтувати концептуальні засади реформування ДСЕ України, зокрема чітко визначити об'єкт та параметри реформування, його мету та основні цілі, стратегію, тактику та засоби реформування. Для реалізації другої складової реформування державного сектора національної економіки доцільно вжити низку практичних заходів, передовсім у таких напрямках:

- ➔ закріплення інституційних норм функціонування ДСЕ України;
- ➔ підвищення ефективності державного сектора у наявних умовах соціально-економічного розвитку;
- ➔ створення сприятливого макроекономічного середовища для подальшого розвитку ДСЕ.

Практичне втілення запропонованих заходів здатне сприяти поглибленню реформування ДСЕ України, спрямувати його у площину якісних перетворень, що виступає невідкладним завданням та одним із безальтернативних напрямів ринкової трансформації вітчизняної економіки, підвищення її ефективності та стабілізації зростання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Цимбал Л., Кухар О. Розвиток середнього та великого підприємництва в Україні // Економіка України: десять років реформ. За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – Львів, 2001. – с. 201-226 (особистий внесок 0,6 друк. арк.).
2. Кухар О., Цимбал Л. Державний сектор як суб'єкт національної економіки // Вісник Львівського університету. Серія економічна. Випуск 30. – Львів, 2001. – с. 76-82 (особистий внесок 0,2 друк. арк.).
3. Кухар О., Цимбал Л. Державний сектор в умовах сучасної економіки // Формування нової парадигми економічної теорії в Україні. Науковий збірник. Спецвипуск 8. – Львів: Інтереко, 2001. – с. 95-98 (особистий внесок 0,2 друк. арк.).
4. Кухар О. Державний сектор економіки України: необхідність та результати реформування // Вісник Львівського університету. Серія економічна. Вип. 31. – Львів, 2002. – с. 273-280 (0,4 друк. арк.).
5. Гронтковська Г., Кухар О. Засоби реформування державного сектора економіки // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. Серія “Економіка”. Випуск 6 (19). – Рівне, 2003. – с. 9-16 (особистий внесок 0,3 друк. арк.).
6. Кухар О. Ефективність державного сектора економіки: необхідність та інструментарій дослідження // Вісник Львівського університету. Серія економічна. Вип. 32. – Львів, 2003. – с. 166-172 (0,4 друк. арк.).
7. Кухар О. До питання про визначення оптимальних параметрів державного сектора економіки України // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. Серія “Економіка”, 2004 р., вип. 1 (25). – с. 29-34 (0,4 друк. арк.).
8. Кухар О. Бюджет як інструмент економічної політики держави // Економічна система України: європейський вибір. Матеріали міжнародної наукової студентсько-аспірантської конференції. – Львів, 2000. – с. 70-71.
9. Андріїв Б., Кухар О. Індекс економічної свободи: оцінка та порівняння // Україна в ХХІ ст.: формування економічної системи. Матеріали міжнародної наукової студентсько-аспірантської конференції. – Львів, 2001. – с. 14-15.
10. Кухар О. Методологічні аспекти дослідження державного сектора економіки // Актуальні проблеми формування економічної системи України. Матеріали міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції. – Львів, 2002. – с. 164-165.

11. Кухар О. Концепція реформування державного сектора економіки України // Економіка пострадянських країн: стан та перспективи розвитку. Матеріали міжнародної наукової студентсько-аспірантської конференції. – Львів, 2003. – с. 155-156.

АНОТАЦІЯ

Кухар О.В. Державний сектор в умовах ринкової трансформації економіки України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2004.

Дисертація присвячена дослідженню проблем та перспектив розвитку державного сектора в умовах ринкової трансформації економіки України. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття “державний сектор економіки”, а також погляди представників основних економічних шкіл на економічну роль державного сектора, розглянуто основні тенденції його розвитку в сучасній економіці.

У роботі також обґрунтовано необхідність реформування державного сектора в умовах ринкової трансформації економіки України. На основі статистичного матеріалу проаналізовано стан та проблеми даного процесу, здійснено порівняльний аналіз з іншими перехідними економіками. Окрім того, обґрунтовано концептуальні засади реформування державного сектора вітчизняної економіки, перспективні напрями його розвитку та практичні рекомендації щодо підвищення ефективності державного сектора економіки України.

Ключові слова: державний сектор економіки, державне регулювання економіки, державне підприємництво, державні витрати, національна модель державного сектора економіки.

АННОТАЦИЯ

Кухар О.В. Государственный сектор в условиях рыночной трансформации экономики Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – экономическая теория – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2004.

Диссертация посвящена исследованию проблем и перспектив развития государственного сектора в условиях рыночной трансформации экономики Украины.

В работе проанализированы основные подходы к определению понятия “государственный сектор экономики”, предложено авторское определение данного понятия,

обозначены основные задачи и функции государственного сектора в современной смешанной экономике. Проведён глубокий методологический анализ инструментария исследования количественных и качественных параметров функционирования государственного сектора экономики.

Значительное место в диссертационном исследовании отведено анализу эволюции концепций экономической роли государственного сектора представителей ведущих экономических школ, вопросам развития государственного сектора в смешанной экономике, выявлению основных тенденций данного процесса.

В работе обоснованы главные причины низкой эффективности государственного сектора в условиях централизованно-плановой экономики, которые определяют необходимость реформирования государственного сектора в условиях рыночной трансформации экономики Украины. На основе эмпирических исследований проанализированы характер и проблемы данного процесса, главным результатом которого выступает существенное количественное сокращение государственного сектора и отсутствие существенных качественных изменений. Исходя из этого, обосновывается вывод о необходимости углубления процесса реформирования государственного сектора экономики Украины, целью которого, по мнению диссертанта, выступает теоретическое обоснование и практическое построение национальной модели государственного сектора, адекватной состоянию и перспективам развития экономики. Для достижения поставленной цели обоснованы концептуальные основы реформирования государственного сектора отечественной экономики, перспективные направления его развития и практические рекомендации по повышению эффективности государственного сектора экономики Украины.

Ключевые слова: государственный сектор экономики, государственное регулирование экономики, государственное предпринимательство, государственные расходы, национальная модель государственного сектора экономики.

ANNOTATION

Kukhar O.V. Public sector in the conditions of the market transformation of the economics of Ukraine. The Manuscript.

The dissertation for applying for the candidate of economic sciences degree in speciality 08.01.01 – economic theory – The Ivan Franko National university of Lviv. Lviv, 2004.

Dissertation is dedicated to the exploration of problems and prospects the development of public sector in the conditions of the market transformation of the economics of Ukraine. The main approach the definition of notion “the public sector of economics”, and also views of great agents

economic schools on the economic role of public sector are analyzed, and the main tendencies of him practical development in modern economy are regarded.

In work the necessity of reforming of public sector in the conditions of the market transformation of the Ukraine's economy is also well-grounded. On basis of the statistic material the condition and the problems of this process are analyzed, and the relative analysis with other intermediate economics is accomplished. Also, the conceptual principles of the public sector of national economics reforming are well-grounded. The prospective courses him development are defined, and the practical recommendations, concerning increase the effectiveness of the public sector of the economics of Ukraine, are offered.

Key words: public sector of economics, public regulation of economics, public entrepreneurship, public expenditure, national model of the public sector of economics.

Підп. до друку 23.03.2004. Формат 60x90/16. Папір друк. Друк. офсет.

Умовн. Друк. арк. 1.2. Тираж 100 прим. Зам. № 1/29

ТзОВ ВС "Червона калина"

79016 м. Львів, вул. Шведська, 3